

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 28 Sayı: 55 (Year: 28 Issue: 55)

Mart 2025 - Eylül 2025 (March 2025 - September 2025)

E-ISSN: 2149-9098

2025, 28(1): 170-196

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.1596594

****Araştırma Makalesi****

Bir Akdeniz Köyünde Kadınların Benlik Sunumu Deneyimi Olarak Hıdırellez*

Nehir DURNA**

Öz

Ritüeller, toplumsal belleğin aktararak devamlılığının sağlandığı ve bugünün yeniden üretildiği, tekrara dayalı en temel pratiktir. Hıdırellez, durağan kış mevsiminin sona ererek doğanın canlandığı ve yeni bir yılın başlangıcını temsil eden bahar mevsiminin karşılandığı mevsimsel geçiş ritüelidir. Hıdırellez kutlamalarını Antalya-Elmalı Tekke köyünde yaşayan kadınların anlatıları üzerinden değerlendiren bu makale, gözlem ve derinlemesine görüşmelerden oluşan saha verilerine dayanmaktadır.

Tekke Köyü'nde Hıdırellez'e dair bilginin kuşaklararası aktarımında, ritüel ve uygulamaların devam ettirilmesinde kadınlar da önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda kutlama ve ritüeller içinde köy kadınları için sıkı örüntülere sahip gündelik hayat ve ev sınırları dışına çıkma olanakları da barındırmaktadır. Makalede, bu olanakların sınırları ve geçmişten bugüne Hıdırellez'in Tekke Köyü sakini kadınlar tarafından hangi ritüel, inanış ve uygulamalarla kutlandığı ele alınmaktadır.

Makalenin temel sorunsalı Hıdırellez ritüelinin köy kadınlarına köy hayatının yeknesak rutinini bozacak ve kendi varlığını özgürce deneyimleyebileceği bir imkân alanı sunup sunmadığıdır. Hem geleneksel hem de dini bir veçhesi olan Hıdırellez ritüelinin kadınlar tarafından geçmişten günümüze nasıl deneyimlendiğine dair değişimi anlamak için farklı yaş aralıklarından kadınların tanıklığına başvurulmuştur. Farklı kuşaklardan kadınların Hıdırellez deneyimlerine dair farklar, bahse konu imkân alanının sınırlarını anlamamız açısından önemli ipuçları sunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Ritüel, Hıdırellez, toplumsal bellek, kadınlar, doğa, kurban, Alevi-Bektaşî

* Geliş Tarihi: 05.12.2024, Kabul Tarihi: 23.12.2024

** EHESS, CETOBac

Orcid No: 0000-0002-6573-1301, nehirozag@gmail.com

****Research Paper****

Hıdırellez As An Experience Of Women's Self-Presentation In A Mediterranean Village^{*}

Nehir DURNA^{**}**Abstract**

Rituals are the most basic practices based on repetition, through which social memory is transmitted, continuity is ensured and the present is reproduced. Hıdırellez is such a seasonal rite of passage in which the stagnant winter season ends, nature comes back to life and the spring season, representing the beginning of a new year, is welcomed. Evaluating Hıdırellez festivities through the narratives of women living in Antalya-Elmalı Tekke village, this research paper is based on field data consisting of observations and in-depth interviews.

In Tekke village, women are seen to play an important role in the intergenerational transmission about Hıdırellez related knowledge, and the maintenance of rituals and practices. The celebrations and rituals also provide opportunities for village women to go beyond the boundaries of daily life and home, which have rigid patterns. This paper evaluates the limits of these opportunities and the rituals, beliefs and practices with which Hıdırellez is celebrated by the women of Tekke Village from past to present.

The paper's main argumentation focuses on whether/ the extent to which/ how much the Hıdırellez rituals provide space and opportunity for village women to disrupt the monotony of village life and experience their own existence freely. In order to understand this, the testimonies of women of different age ranges were used to sense/ perceive/ appreciate how changes in the Hıdırellez rituals are experienced by women over time, in both traditional and religious aspects. Differences in Hıdırellez experiences of women from different generations have provided important clues towards understanding of the boundaries within which women can freely experience their lives.

Key words: Rituals, Hıdırellez, collective memory, women, nature, sacrifice, Alevi-Bektashi

^{*} Received: 05.12.2024, Accepted: 23.12.2024

^{**} EHESS, CETOBac

Orcid No: 0000-0002-6573-1301, nehirozag@gmail.com

Bir Akdeniz Köyünde Kadınların Benlik Sunumu Deneyimi Olarak Hıdırellez

Giriş

Bugünü anlamamızı, gündelik yaşamımızı sürdürmemizi olanaklı kılan geçmişe dair belleğimizde taşıdıklarımızdır. Geçmiş ve gelecek, bugün aracılığıyla birbirine bağlanır. Bu bağlantı ve akış ise ritüeller aracılığıyla sağlanır. Ritüel bir yanıyla hafızanın aktarılması ve devamlılığını sağlar diğer yanıyla bugünün yeniden üretilmesini. Assmann'ın da vurguladığı gibi ritüeller aslında kültürel belleğin ilk örgütlenme biçimidir ve bu sayede bellek, grup kimliğini koruma işlevi görür. (Assmann, 2001: 59) Döngüsel zaman anlayışında, doğanın ritmi ile uyumlanmış döngüsel ya da mevsimsel ritüeller hayati önemdedir. Bu ritüellere, doğanın bir halden başka bir hale dönüşünü simgelemesi nedeniyle geçiş ritüelleri de denir. Zamanın saat ile değil, doğanın döngüsü ve ritmiyle bağdaşık ve mekâna bağlanmış olması, ritüellere atfedilen önem ile paralel ilerler. Türkiye'de ve farklı coğrafyalarda altı Mayıs tarihinde kutlanan Hıdırellez, kış mevsiminin bitip yaz mevsiminin başlangıcının kutlandığı önemli bir mevsimsel geçiş ritüeli olarak karşımıza çıkar.

Türkiye ile birlikte Irak, Lübnan, Suriye, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan, Sırbistan, Moldova, Romanya ve Ukrayna'da da pek çok Müslüman ve Hristiyan topluluğun Hıdırellez, Saint George veya Aya Yorgi günlerini birlikte, benzer ritüellerle kutladıkları bilinmektedir. (Oğuz, 2020: 35)

Toplumsal belleğin aktarıldığı önemli bir pratik olan Hıdırellez'in, Torosların eteklerinde Abdal Musa Tekkesi etrafına kurulmuş Antalya-Elmalı Tekke Köyü'nde kadınlar arasında hangi ritüel, inanış ve uygulamalarla kutlandığı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. 2019 yılında Tekke Köyü'ndeki gözlemler ve köyde yapılan görüşmelerde Hıdırellez'e dair bilginin muhafazası, aktarımı, ritüel ve uygulamaların devam ettirilmesi, kuşaklararası aktarımının daha çok kadınlar aracılığıyla mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca ritüel ve mekânın birbirine içkin olduğu ön kabulünden hareketle Tekke Köyü'nde ritüeller, anmalar, kutlamalar kadınlar için evin sınırları dışına çıkma, ev mekânı dışında bir araya gelmek için vesileler oluşturmaktadır. Hıdırellez de kadınların bir araya gelme mekânlarından birisi olarak işlev görmekte ve bu işlevin de etkisiyle bir hayli önemsenmektedir.

Köyün erkekleri dernek, kahvehane ve köy meydanında bir araya gelebilirken kadınların ev dışında bir araya geldikleri mekânlar sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma Hıdırellez kutlamalarını kadınların deneyimleri üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Köyde yapılan mülakatlarda kadınların Hıdırellez deneyimlerinin kuşaktan kuşağa farklılık arz ettiği gözlenmiştir. Dolayısıyla bu kuşaklararası farklılıkları, diyalog olanaklılığını ve geleneğin aktarımını kavrayabilmek için farklı yaş aralığındaki kadınlarla yapılan görüşmelerde Hıdırellez kutlamalarına dair anlatılar derlenmiştir. Tekke köyünde Hıdırellez kutlamalarında öne çıkan ritüel unsurlarıysa köyün tarihinin, toplumsal hayatının ve kolektif belleğinin en önemli parçası olan Abdal Musa Türbesi'nde bir araya gelme, kurban kesme, dua etme ve topluca yemek yeme etkinlikleridir.

Çalışmanın ilk bölümünde genel olarak Hıdırellez'in tarihsel, dinsel, kültürel ve toplumsal anlamına dair tartışma ve tanımlama çabası yer almıştır. Aynı bölümde Tekke Köyü'nde Hıdırellez kutlamalarının nasıl yürütüldüğü anlatılmıştır. Devamındaki bölümde ise Tekke Köyü'ndeki farklı kuşaklardan kadınların Hıdırellez deneyimleri hem onların tanıklıklarından hem de katılımcı gözlemler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sözlü tarih, antropoloji, etnografi, sosyoloji ve siyaset bilimi disiplinlerinin sınırları içine dâhil olabilecek çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu nedenle kuramsal çerçevesi de bu disiplinlerin tümüne dokunan kavramlar eşliğinde oluşturulmaya ve veriler ele alınırken çerçeveselendirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmanın verilerinin serimlendiği bölümden ayrı bir kuramsal tartışma bölümü açılmamıştır.

Bir Geçiş Ritüeli Olarak Hıdırellez'in Anlamı ve Tekke Köyünde Hıdırellez Kutlamaları

Geniş bir coğrafyada kutlanan Hıdırellez ritüellerine ilişkin literatürde oldukça zengin ve çeşitli araştırmalar bulunmakla birlikte kadınların deneyimlerine dair bir araştırma neredeyse yoktur. Dolayısıyla çalışma, bu yönüyle de özgünlük amacı taşımaktadır.

Ritüeller, katılımcıların kendilerine sunulan kültürel değerleri içselleştirmeleri ve ritüele anlam katan kültürün bir parçası haline gelmelerini sağlamak açısından içlerinde geniş olanaklar barındırır. Ritüele katılım sayesinde kültürel bir topluluğun üyeleri bir kez daha topluluğun üyesi haline gelir. (Soileau 2012: 6) Hıdırellez,

durağan kış mevsiminin sona ererek doğanın canlandığı ve yeni bir yılın başlangıcını temsil eden bahar mevsiminin karşılandığı mevsimsel geçiş ritüelidir. Ancak Mircea Eliade'ye göre bu kutlamalar mevsimsel geçiş ritüellerinden öte dini nitelik de barındırır. Doğanın kış mevsiminde soğuk ve durağan oluşu, bahar mevsiminde ise yeniden canlanması yaratılış anının yeniden temsili anlamına gelir. Her yıl doğa bu yeniden uyanışla temizlenmiş, saf haline ulaşmış olur, tıpkı yaratıcının elinden çıktığı ilk halinde olduğu gibi. İnsan da doğanın bu uyanışında ona eşlik ederek temizlenir, arınır ve adeta yeniden doğar. (Eliade, 1991: 55-85)

Hıdırellez, Hızır ve İlyas'ın senede bir kez altı Mayıs'ta buluştukları ve doğanın yeniden canlandığı Hızır-İlyas kültürüne bağlı olarak gelişmiş bir geçiş ritüeldir. Anadolu halk inancında Hızır, beklenmeyen, zor zamanlarda ve farklı mekânlarda ortaya çıkan, zor durumda ve ihtiyacı olanlara yardım eden, bolluk bereket getirdiğine inanılan bilge kişidir. Ne var ki hem Hızır'ın hem de İlyas'ın gerçekte yaşayıp yaşamadığına dair kesin bir bilgi neredeyse yoktur. Bu nedenle büyük ihtimalle Anadolu'daki diğer heterodoksik inanç sistemlerinde de yer alan bazı mitik figürlerle yer yer birbirine karışan ve bu şekilde Müslüman inancının farklı topluluklarına da ulaşan mitolojik unsurlar olarak da değerlendirilebilir.

Yaygın inanişaya göre, Hızır ve İlyas peygamberler kardeş ya da dosttur ve ölümsüzlük suyundan içmişlerdir. Her yıl Hıdırellez'de bir araya gelerek doğaya can verirler. Hızır aksakallıdır, kırmızı ayakkabı ve çiçeklerden yapılmış bir cüppe giyer. Baharın müjdecisidir ve bitkilere can verir. Baharın bereketi ayaklarının bastığı yere yerleşir. Elinde uzun asası olan, keçi derisinden uzun bir gömlek giyen İlyas ise uzun boylu ve nur yüzlüdür. O da hayvanların ve suların koruyucusudur (Evgin, 2007: 32). Bu mitolojik karakterin farklı din ve inançlarda farklı isimler aldığı düşünülmektedir. En dikkat çekici ortak evliya kültü ise Anadolu'da Müslüman Türkler ile Hıristiyanlar arasındaki Saint Georges (Aya Yorgi/ Hagios Georgios) kültürüdür. Doğu ve batı Hıristiyanlık dünyasında büyük bir üne sahip olan Saint Georges, Mısır, Suriye, Irak, Anadolu ve Balkanlar'da Müslüman halk inançlarını etkilemiştir. Saint Georges'in Kudüs ve Kapadokya bölgesi olmak üzere iki ayrı bölgede yaşadığı kabul edilir. Bu konuda çalışan pek çok araştırmacı Saint Georges ile Hızır'ın özdeşleştirildiğinden ve mezarlarının ortak ziyaret makamlarına dönüştüğünden söz eder. (Ocak, 1991: 669-670; Oğuz, 1997: 302-303; Hasluck, 2012: 47-48,) Aslında bütün bu bilgiler de

göstermektedir ki, Anadolu'nun zengin inanç çeşitliliğinin içinden süzülüp gelen ve asıl olarak Panteizm ya da Paganizmden doğan ve daha sonra Hızır ve İlyas adındaki gerçekte yaşayıp yaşamadığından dahi emin olunmayan iki peygamberin bir araya geldiği gün olduğuna inanılan Hıdırellez, temelde bir bahar bayramı olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle tam da doğanın canlandığı tarihlerde kutlanıyor olması, doğanın döngüsel hareketiyle uyumlu ritüellere sahip olan Paganizmden önemli izler taşır.

Hristiyanlar, İsa'nın dirildiği günü Aya Yorgi bayramı olarak Hıdırellez ile aynı gün kutlar. Hıdırellezin başlangıcı ve esası konusunda zaman ve mekân içerisinde pek çok kaynak ve kültürün de etkisiyle şekillenen bir halk bayramı olduğu kabul edilebilir. Çünkü İslami kaynaklarda Hızır'la ilgili bilgiye ulaşılabılırken, Hıdırellez günü ve törenlerine ilişkin yazılı kaynaklara rastlanmamaktadır. Bu da Hıdırellezin, İslami kaynaktan ziyade Anadolu Pagan kültürü başta olmak üzere İslâm öncesi inançlarla Hristiyan unsurlarla şekillendiğinin göstergesi olarak okunabilir. (Ocak, 2012: 142-143).

Anadolu coğrafyasının zengin kültürel çeşitliliğinin izlerini taşıyan, her bölgenin özgün uygulamalarını barındıran Hıdırellez ritüeli Tekke Köyü'nde de her yıl altı Mayıs'ta kutlanmaktadır. Antalya iline 128, Elmalı ilçesine 18 kilometre uzaklıktaki Tekke Köyü adını, Bektaşî Tarikatı kurucularından, 14. Yüzyılda yaşamış Abdal Musa'nın kurmuş olduğu tekkeden alır. Yaklaşık 300 haneden oluşan köyün çoğunluğu geçimini çiftçilik yaparak sağlamaktadır. Her yıl haziran ayı sonunda düzenlenen "Abdal Musa Anma Etkinlikleri"ne Türkiye ve dünyanın farklı bölgelerinden Alevi-Bektaşî toplulukları katılmaktadır.

Hıdırellez kutlamalarını köyde yaşayan kadınların anlatıları üzerinden yorumlayan bu çalışma gözlem ve derinlemesine görüşmelerden oluşan saha verilerine dayanmaktadır. Çalışmada Tekke Köyü'nde yaşayan farklı yaşlara sahip 12 kadın katılımcıdan derinlemesine görüşmeler yoluyla edinilen bilgiler derlenmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılara araştırma ile ilgili bilgi verilmiş ve görüşmeler, katılımcıların rızasıyla, ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir. Derinlemesine görüşmeler esnasında katılımcılara yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşmelerden oluşan nitel araştırma teknikleri ile yapılandırılmıştır. Her görüşmede

katılımcıdan, yeni görüşmeler için tavsiye istenmiştir. Bu sayede kartopu örneklem kullanılarak veri elde edilebilecek yeni kişilere ulaşılmış ve bu sayede görüşme yapılacak örneklem belirlenmiştir. Araştırmada Tekke Köyü kadınlarının gündelik hayatına dâhil olunmuş, ritüellerine, hazırlıklarına, bayramlarına, düğünlerine ve düğün öncesinde yapılan yemek hazırlıkları ile eğlence hazırlıklarına katılım sağlanmıştır. Bu katılım sürecinde belli aralıklarla evlerde imece usulüyle yapılan yufka ekmek etkinliklerine aktif olarak dâhil olunmuş, zaman zaman da bağ-bahçe işleri sırasında görüşme yapılan ya da yapılmayan kadınların da aralarında yer aldığı bir grup kadına eşlik edilmiştir.

Böylece araştırmaya temel oluşturan görüşmelerin yapıldığı tarih 2019 olmasına rağmen hem bu yılın öncesinde hem de bu yıldan sonra muhtelif defalar bahar ve yaz aylarında bir ya da iki hafta köyde kalarak kişisel gözlemlerin derinleşmesini sağlayacak gündelik hayata katılım sağlamak mümkün olmuştur. Bu yönüyle bakıldığı zaman bu çalışmaya temel oluşturan görüşmelerin ötesine geçen veriler, bu katılımlar sayesinde elde edilmiştir. Araştırma için tek başına görüşmeler temel alınmış olsa, yeterli analiz yapabilecek veriler elde etmek mümkün olmayabilirdi. Zira görüşülen kişilere sadece araştırmanın meramına hizmet edecek sorularla yaklaşıldığı zaman, doyurucu yanıtlar almak çok da mümkün olmamıştır. Sadece yapılan derinlemesine görüşmelerden hareketle bir analiz yapılacak olsa görüşülen kadınların önemlice bir kısmının Hıdırellez'in gündelik hayata, kültüre ve dine dair boyutlarıyla ilgili olarak net bir ayırım yapmadıkları/yapamadıkları görülecektir. Zira görüşmeler dışındaki diğer gözlemler ışığında, pek çok kadın ve erkek açısından Hıdırellez bir yönüyle dini bir ayin, bir başka yönüyle yıllar içinden süzülüp gelen gündelik yaşamın sıradan bir pratiği anlamını taşımaktadır. Bu iki anlamı birbirinden net bir şekilde ayırmak mümkün olmadığında, Hıdırellez adına yapılan ritüellerin anlamını da yerli yerine oturtmak bir hayli güç hale gelmektedir.

Bununla beraber, bu araştırmanın temel sorunsalı, Tekke Köyünde yaşayan kadınların yıllar içinde kamusal hayatın bir parçası olarak var olabildikleri diğer ritüeller arasında Hıdırellez'in önemini anlamak olduğu için, kadınların sosyalleşmesine odaklanılmıştır. Zira bir Alevi-Bektaşî Köyü olmasına rağmen, Tekke Köyü, özgürce sosyalleşebilecekleri kamusal mekânları yaratma konusunda hala sınırlı imkânlar sunmaktadır kadınlara. Nitekim köyde belki de tek kamusal müzakere

mekânı olarak görülebilecek köy kahvehaneleri hala erkeklerin hâkimiyeti altındadır. Köye yapılan her ziyarette hem dışarıdan bakıldığında hem de başınızı kapılardan içeri uzattığınızda görülen manzara, köy kahvelerindeki erkek hâkimiyetine dair ipuçları vermektedir. Bu durum kadınlara sorulduğunda adeta gerçek anlamını bulur gibidir. Kadınlar, “sizler neden kahvehanelere gitmiyorsunuz?” sorusunu neredeyse hiç sorulmaması gereken bir soru gibi karşılamıştır. Köy kahvehanelerine kadınların giremeyeceği sadece erkeklerin koyduğu bir kural değil, kadınlar tarafından da içselleştirilmiş, kabullenilmiş ve neredeyse bedene yazılmış bir davranış olarak görülmektedir. Bu nedenle, kadınların toplumsal hayattaki kamusal müzakere mekânları pek çok başka köyde olduğu gibi bu köyde de sınırlıdır. Kadınların evlerde çocuklarının doğum günü partisi, diş hediği, birbirlerini davet ederek bir araya toplandıkları yeme-içme vesileleri, imece usulüyle yaptıkları ekmek yapma, turşu kurma, tarhana ve kışlık hazırlama aktiviteleri genellikle sadece kadınların bir araya toplandığı, gündelik hayatın sıradan ritüelleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında kalan düğün, cenaze, yemek, “birlik (cem)”, bayram ziyareti gibi ritüellerde ise kadınların ezici çoğunluğu ya hizmet etme ya da organizasyon misyonuyla varlık bulabilmektedirler. Ritüellerin müzakereye açılması boyutunda kadının varlığı bir hayli sınırlı ve geri plandadır. Her ne kadar Hıdırellez de bu ritüellere benzer bir anlam ve işlev görse de, kadınların nazarında bu ritüelin yıllar içindeki anlamının ve bu anlamın içindeki kadınların yerinin değişip değişmediğine dair bir araştırma önemli görülmüştür.

Alevi-Bektaşî toplumunu Sünnî toplumdaki en önemli unsurlardan birisi ibadet olarak görülen cem ayininin aynı mekânda, arada herhangi bir paravan olmaksızın birlikte yapılıyor olmasıdır. Normal koşullarda, Sünnîlerin ibadethanesi olan camilerde kadınların vakit namazları için camiye gitmesi mecburi değil, hatta tercih edilen bir durum da değildir. Hatta her yetişkin Müslüman erkeğin hiçbir şekilde kaçırmadan kılması zorunlu olan, kaçırmaması yadırganan Cuma namazları kadınlara farz dahi değildir. Kadın erkek herkesin ortak kıldığı nadir namazlardan birisi olan ve aslında farz dahi olmayan Ramazan ayında Yatsı namazıyla beraber kılınan Teravih namazında kadın erkek aynı camide yer alabilir, ancak kadın ve erkekler arasında mutlaka bir paravan olmak zorundadır (Din İşleri Yüksek Kurulu, 2017). Ne var ki Alevi-Bektaşî toplumunun ibadeti olan cem/birlik ayininde kadın ve erkekler aynı mekânda arada bir paravan olmaksızın ibadet edebilirler, birlikte dem ve lokma

çekebilirler, semah dönebilirler, kadınlar çoğu zaman tek başına deyiş-nefes söylemese dâhi, deyiş-nefese eşlik edebilirler. Her ne kadar babalık-dedelik gibi dini makam ve mevkiler erkeklere ait olsa da, baba ve dedelerin eşleri de bu makamlar nedeniyle “ana” denilerek saygı görürler. Bu “ana”lık makamının resmi ve somut bir karşılığı olmasa da bir saygınlığı vardır.

Sünni toplumdaki farklı olarak ortaya çıkan bütün kadın-erkek arasındaki bu nispi eşitliğe rağmen, Tekke Köyü halkı son kertede ataerkil bir toplumdur ve erkeğin kadın karşısında ibadet ve bağ-bahçe işleri dışındaki alanlarda bariz bir hâkimiyeti vardır. Bu hâkimiyetin nispeten kırıldığı ve eşitliğe yaklaşıldığı alanlar düğün-dernek sırasındaki çeyiz altı diye adlandırılan ve genellikle akşam vaktinde kurulan oyun alanıdır. Bu alan, bir anlamda cinsiyet farklarının parantez içine alındığı, kısa bir süreliğine kadınların karnavalesk bir serbestliğe kavuştuğu, neredeyse sadece o düğün sırasında giymek için alınan frapan elbiselerin sergilendiği ve bu elbiselerin içinde kıvrak figürlerle dans edildiği istisnai bir seküler ritüel meydanıdır. Ne var ki bunun da bir sınırı vardır. Düğünün sahibine uzak olan erkekler bu karnavala yakinen dâhil olamaz, uzaktan bu karnavalın figürü olarak boy gösteren kadınları izlemekle yetinmek zorundadır. Bu izlemenin muhatabı olan kadınların teşhir arzusu, izleyen erkeklerin de dikizleme arzusuyla birlikte bir süreliğine hoş görülür ve bu karşılıklı iki deneyimin cinsel iması kolektif şekilde göz ardı edilir. İşte bu nedenlerle bu seküler ritüel meydanı da son kertede kadın açısından cinsiyet deneyiminin müzakereye açıldığı, kadın özgürlüğünün sınırlarının aşıldığı bir deneyim alanı değildir.

Bunun yanı sıra, diğer bütün ritüellerde de olduğu gibi düğün sırasında da bütün kadınlar eksiksiz bu karnavalesk deneyime katılamayabilir. Bu tür ritüel anlarında verilen yemeklerin, sunulan içeceklerin ve genel olarak düğüne gelenlere verilen ikramların hazırlanmasında ağırlıklı kadınlar ağır bir işçi rolündedir. Bu ikramların itinayla hazırlanmasından, sunulmasına sunumun ardından gelen temizlik işlerinin görülmesinden ortalığın toparlanmasına kadar ortaya çıkan tüm hizmetler genellikle kadınlardan beklenir. Her ne kadar bunlar genellikle komşu ve akraba kadınların imece usulüyle yaptığı işler olsa da, bu işlerin asıl muhatablarının genellikle kadınlar olması bile, başlı başına kadının gündelik hayatın rutinini kıran ritüeli özgürce ve sınırsız deneyimlemesinin önündeki en bariz engeller arasında görülebilir. Bunun kökeninde de kuşkusuz ataerkil örüntülerin dayattığı ve kadın-erkek eşitliğini

zedeleyen iş bölümü yatar. Bu eşitliği bozan iş bölümü nedeniyle, erkek bu tür ritüelleri kesintisiz ve sınırsızca deneyimleyebilirken, kadınların bu deneyime katılmaları üzerine yıkılı görevleri nedeniyle kesintiye uğrar.

Tekke Köyü'nde kadınların ağırlıkla Hıdırellez'i "kurban", "türbe ziyareti", "dua", "yemek", "bahar bayramı", "bereket", "dilek tutma" (KK2, KK6, KK4, KK3, KK1, KK5, KK8, KK12) kavramlarıyla özdeşleştirdikleri gözlemlenmiştir. "Sizin için Hıdırellez'in anlamı nedir?" sorusuna yalnızca üç katılımcı ilk olarak "şenlik" (KK1, KK7, KK10) yanıtını vermiştir. Ancak şenlik, bu katılımcılar için günümüze değil geçmişe atıf yapan bir kavramdır. Dolayısıyla kadınların Hıdırellez'e yüklediği anlamın dünü ve bugününden söz etmek gerekir. Bu anlamda çalışma, geçmişte Hıdırellez'in nasıl kutlandığı ve Hıdırellez uygulamalarının bugün nasıl bir seyir izlediği olmak üzere iki yönlü bir akış izlemiştir. Çalışmada ilk olarak Hıdırellez'in bugünkü seyri tasvir edilmiş ardından kadınların geçmiş Hıdırellez anlatılarına değinilmiştir. Bu hattın bize farklı yaş aralığındaki kadınlarla görüşülmesi nedeniyle, kuşaklararası farklılıkları, diyalog olanaklarının sınırlılıklarını ve geleneğin aktarımını kavrayabilmek adına yeni yollar açacağı düşünülmektedir. Ayrıca kadınların ev sınırları dışına çıkma, sosyalleşme imkân ve olanaklarını izlemek, varsa dönüşümünü yorumlayabilmek adına önemli veriler sunacağı varsayılmaktadır. Kadınlarla yapılan görüşmeler haricinde, gözlem ve karşılaşmalar ışığında Tekke Köyü, özellikle 1980'li yılların ortalarında başlayan Abdal Musa Anma Etkinliklerinden önce bir hayli içe kapalı bir köy olarak resmedilmektedir. Bu nedenle Hıdırellez üzerinden deneyimlenen kadın kamusalındaki kuşaklar arası ayrımı anlamak açısından Hıdırellez'e farklı kuşakların yüklediği anlamı iyi anlamak önemlidir.

Hıdırellez, Tekke köyündeki geleneksel ve dinsel vurgusu da olan üç önemli anma etkinliğinden birisidir. Hıdırellez kutlamaları ile birbirini çağrıştıran Abdal Musa Anma Etkinlikleri her yıl Haziran ayının son haftasında düzenlenir. Türkiye'den ve dünyanın farklı bölgelerinden Alevi-Bektaşî topluluklarının kitlesel katılım gösterdiği kutlamalar, Abdal Musa Türbesi'nin ziyaretgâhı etrafında yapılır. Köye dışarıdan gelen Alevi-Bektaşî topluluklarının semah ekiplerinin ve köylülerin belli aralıklarla semah döndüğü, halk ozanlarının deyiş ve nefes söylediği üç gün boyunca devam eden anma etkinliklerinde Hıdırellez'de olduğu gibi kurban, dua ve yemek temel ritüeller arasındadır. Ancak bu anma etkinliği, Türkiye ve dünyanın her yerinden

gelen pek çok farklı Alevi-Bektaşî topluluğunun adları aynı olsa da uygulamaları farklı olan başta semah olmak üzere farklı ibadet ve ritüellerinin de karşılaşma ve birbirini tanıma mecrası olarak da işlev görür. Bu sayede Türkiye ve dünyanın dört bir yanından anma etkinliği için köye gelen topluluklar, bu anma etkinliklerini hem inanç ritüellerini sınaama hem de bir anlamda müzakereye açma fırsatı bulurlar. Bu etkinlikler, aynı zamanda Tekke Köyü kadınları için, kadın erkek ayrımının sınırlarının aşıldığı, köy-kent ayrımının ortadan kalktığı, bir anlamda yine karnavalesk bir ortamda özgürce var olabildikleri istisnai bir zaman aralığıdır. Köy bu kadar kısa süre içinde dünyanın dört bir yanından gelen kitlesel ziyaretçileri ağırlama konusunda bir hayli sınırlı konaklama imkânına sahip olduğu için, bu süre içinde gelenlerin çoğunun evlerde misafir edilmesi, köy kadınlarına fazladan bir yük bindirse de kadınlar açısından bu istisnai zaman aralığının önemi, bir hayli büyüktür. Zira köyün kadınları, önemlice bir kısmı kentlerden gelen Alevi-Bektaşî topluluklarının kadınlarıyla karşılaştığı zaman, kadın-erkek eşitliğinin sınırlarına dair kendi ufuklarını aşan bir fikre de sahip olmaktadır. Bu fikir, bu geçici süre dışında, kadınların tüm yaşam alanını belirleyecek kadar güçlü bir kanaat yaratmasa da, en azından sorgulamayı beraberinde getirmektedir.

Bir diğer önemli etkinlik ise her yıl ekim ayında yapılan güz ziyareti veya şükür ziyareti adı verilen Abdal Musa türbesinin ziyaret edilerek kurbanların kesildiği, duaların edildiği ve hep beraber yemek yenilen hasat sonrası ziyarettir. Bu ritüelin de niteliği itibariyle tıpkı Hıdırellez gibi döngüsel bir ritüel olduğu söylenebilir. “Hıdırellez’de ekilen ürünler verimli olsun diye, güz ziyaretinde ise hasat sonrası berekete şükür için dua edilir” (KK1). Kutlama mekânının Abdal Musa türbesi olması, kutlamalarda kurban, dua ve yemeğin temel unsurlar olması Bektaşî geleneğinin Hıdırellez ritüellerinde sürdürüldüğünün bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Aslında mekâna kutsiyet atfeden insandır. Kutsal mekânlar da kutsal zamanlarda yaratılır. Bu açıdan kutsiyet yönünden bakıldığı zaman, mekânla zaman birbirine bu yönüyle de bağlanır. Ritüeller bu kutsallığın eşlikçisidir. Burada asıl amaç ise yaratılış anını hatırlatan bir hakikatin içinde var olma arzusudur. (Arslan, 2013: 12) Nitekim Hıdırellez’in cem ile birlikte kutlandığına bazı Tahtacı yerleşim bölgelerinde rastlanır. Örneğin Tekke Köyü’ne yarım saatlik bir mesafede bulunan komşu köy Akçainiş Köyü Tahtacıları Hıdırellez kutlamaları sırasında cem yaparlar. Hıdırellez sabahı gün doğmadan uyanılır. Kurban kesecek olanların kurbanları kesilir, kurbanlar pişirilir.

Daha sonra da su başına gidilir. Hıdırellez günü ortaya çıktığına¹ ve bu nedenle kutsal olduğuna inanılan Uçarsu, Akçainiş Köyü'ne 25 kilometre mesafede olduğundan burası tercih edilir ve asıl kurban burada kesilir ve yenir. Kurban kesilmeden önce türküler, deyişler, nefesler söylenir. (Aksüt, 2003: 117)

Tekke Köyü'ndeki ritüellerde aynı sofraya etrafında bir araya gelerek birlikte kurban eti yeme temel ve belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkar. Mark Soileau (2012: 6-9) Bektaşilerin ritüel buluşmalarının, ritüelin aşılandığı kültürü benimseme, içselleştirme, somutlaştırma ve o kültürün bir parçası haline gelmek için sofraya etrafında gerçekleştiğinden söz eder. Köyde, Hıdırellez kutlamaları, Abdal Musa türbesinde birlikte yemek pişirilmesi ve bu yemeklerin birlikte yenilmesi ile sofraya etrafında törensel bir ziyafeti ifade etmektedir. Katılımcılar için Hıdırellez'e dair ortak anlamlandırma, türbenin aş ocağında yemek pişirip birlikte yemektir. "Hıdırellez'de türbeye ziyaretimizi yaparız. Kurbanlar kesilir, türbenin aş ocağında pişirilir. Bütün cemaat toplanır, yemeklerimizi hep beraber yeriz" (KK7, KK8, K10).

Bektaşilikte aynı sofrada oturmak ve aynı yemeği paylaşmak, inancın da paylaşılması ve aynı zamanda pekiştirilmesi anlamına da geldiğinden, birlikte yeme ritüeli sosyal, dini, mekânsal ve duygusal yakınlaşma, paylaşım ve ortaklık aracıdır. Aslına bakılırsa hem cemde hem de Hıdırellez ve benzeri döngüsel ritüellerde pişirilen yemek, sıradan bir yemek değildir. Bu yemeğe her şeyden önce Bektaşi geleneğinde "lokma" adı verilir. Lokma, bu ritüeller sırasında pişirilen yemeklere hem döngüsel ritüelin zamanlaması hem kesilen kurbanların kolektif bir şekilde kesilmesi, hem de kurbanlar kesildikten sonra pişiren kişinin de yol ehli² olması ve yemeğe oturulmadan önce dua edilmesi nedeniyle sıradan bir yemeğin ötesinde anlam atfetmek için verilmiş bir addır. Lokma, düz anlamıyla ağıza konulan tek bir yemeği ifade eder. Tam da bu teklik ve azlık vurgusu, bu yemeğin tevazu içinde ve hep birlikte çoğalabileceği algısını güçlendirir. Böylesi döngüsel ritüeller, bu tür doğayla bağlantılı kutsiyet simgeleriyle kadın-erkek ayrımının sınırlarını flulaştırır. Tüm bu unsurlar araştırma açısından Hıdırellez'in yerini ve önemini ortaya çıkarır. Zira kutsiyet atfedilen, varlık ve azlık-tevazu içindeki birlikteliği de simgeleyen lokmayı

¹ Aslında Tekke Köyü Dergahı'nın kurucusu Abdal Musa'nın kerametlerinden birisi olan asasını dağa vurarak çıkardığına inanılan Gömbe kasabasının dağlarından çağlayan Uçarsu'dan bahsediliyor.

² Kendine bir rehber seçerek Bektaşi tarikatına girmiş ve "eline, beline, diline" sahip olacağına söz vermiş kişilere verilen ad.

kadın-erkek herkes eşit derecede çeker. Lokma bu bağlamda zaten yenmez, çekilir. Lokma çekmek ifadesinin kullanılmasının nedeni, aynı zamanda yenen yemeğin doyumluk değil tadımlık olduğunu, asıl anlamının birlik olmakta saklı olduğunu da göstermek içindir.

Kurban kesmek Tekke Köyü'ndeki ritüellerde kutsal bir pratik olarak karşımıza çıkar. Hıdırellez'de adak adamak ve kurban kesmek katılımcıların çoğu tarafından önemli ve temel bir unsur olarak nitelendirilmiştir. "Hıdırellez günü kurban keseriz. Çok kurban kesilir. Türbede yaklaşık 22 ya da 23 kurban kesilir" (KK1, KK2, KK3, KK5, KK6, KK8, KK9, KK10). Özellikle döngüsel ritüeller olarak görülen Hıdırellez, Nevruz, Güz Ziyareti gibi zamanlarda kurbanlar tek tek bireyler tarafından kesilmez. Köyde politik, anlayış, felsefi farklılıklardan ziyade, birbiriyle iyi anlaşan farklı grupların bir araya gelerek, bir araya gelen her aileden dönemin ekonomik koşullarına göre belirlenerek alınan belli bir miktar bağışla satın alınan kurbanlar, bir anlamda kolektif iradenin de göstergesi olarak okunabilir. Kuşkusuz yola dâhil olan herkesin yılda bir kurban keserek cem yapma yükümlülüğü bakidir. Ancak bu tür döngüsel ritüellerde kesilen kurbanların tek bir kişiye ait olmaması bu tür ritüellerdeki kolektif iradenin vücut bulmasını da güçlendirmektedir. Bu tür ritüellerde birey geri plana itilir ve kolektif irade öne çıkar. Bu kolektif iradenin içinde kadın ya da erkeğin farkı yoktur. Bu açıdan da bu tür ritüeller, kadının kamusal varlığının kolektif irade içinde varlık bulduğu istisnai zaman aralıkları olarak da önemlidir. Bu yönüyle de diğer gündelik hayat ritüellerinden ayrılır. Görüşülen kadınlardan elde edilen tanıklıklarda öne çıkan en önemli unsur kesilen kurban etleri türbede pişirilmesi ve "Hep beraber Hıdırellez duası edilmesi"dir (KK1, KK2, KK3, KK5, KK7, KK8). Bu öne çıkan unsurlar da kadınların kendi varlıklarının kolektif iradenin içindeki önemini farkında olduklarını göstermektedir. Zira görüştüğümüz kadınlardan eşi hayatta olmayan ve bu nedenle bireysel olarak bu ritüellere katılanlar da vardır. Bu kadınlar da bu ritüele katılırken kolektif olarak kesilen kurbanı sunulan maddi katkıya varlığı nispetinde ve neredeyse bir aile gibi katılır. Bu eşitlik vurgusu da göstermektedir ki, bu tür ritüel anları kadının kamusal alandaki varlığının sınırlarını zorladığı istisnai anlardır.

Köylüler bu tür döngüsel ritüellerde bireysel olarak da kurban kesebilirler kuşkusuz. Ancak esas olan kendi aralarında topladıkları paralar ile ortak kurban da

kesmektir. Bireysel kurban kesmek, genellikle köyün dışında yaşayan ve sadece o dönemde köye gelme fırsatı bulabilen kişilere tanınan hem ayrıcalık hem de istisna olarak karşımıza çıkar. Köyde daimi olarak ikamet ederek, köy komünitesinin içinde var olanlar, topluca kurban kesmek için toplanan başlılara katılırlar. (KK8, KK9, KK10) Böylece ritüel yemeği birleştirici bir unsur olarak da karşımıza çıkar. Tekke köyündeki Hıdırellez, şükür/güz ziyareti ve Abdal Musa anma etkinliklerinde kurban ve dolayısıyla ritüel yemeği, bir araya getirici bir köken işlevi görür. Paul Connerton'un da belirttiği gibi (1999: 63) törenler, kültürel bir olgu olan toplumsal belleğin en önemli taşıyıcılarından. Törenler ve ritüeller topluluğun aidiyet duygusunun köken arayışındır aynı zamanda.

Ritüel formlar arasında ritüel yemeği, fiziksel pratik ile kültürel önemi birleştirme konusunda eşsiz bir yeteneğe sahiptir. Dolayısıyla inanç kültürünün değerlerini, kozmolojisini, tarihini, hiyerarşik yapılarını ve diğer yönlerine dair deneyimleri oluşturmaya son derece uygundur. (Soileau, 2012: 6-7) Birlikte dua etmek, ardından türbe ziyareti ve sonrasında mezarlık ziyareti tamamlayıcı diğer ritüeller olarak karşımıza çıkar. Katılımcıların çoğu “Hıdırellez günü neler yaparsınız?” sorusuna “kurban keser, dua ederiz” yanıtını vermiştir. Kurban ve dua katılımcıların zihninde beliren ilk yanıtıdır. “Hıdırellez’de kurban keseriz, türbede dua ederiz” (KK1, KK5, KK7, KK8, KK12). “Duamızı köyümüzün hocası yaptırır, ellerimizi açarız o söyledikçe arkasından âmin deriz” (KK2, KK3, KK4). Katılımcılar Hıdırellez ve şükür ziyaretinde Tekke köyünde bulunan diğer türbeleri, Budala Sultan ve Mestan Dede türbesini de ziyaret etmekte, bu türbelerde de dua edip niyet etmekte ancak ritüel yemeği ve diğer pratikler için Abdal Musa türbesi etrafında bir araya gelmektedirler. “Türbelere ziyaretimizi eder dilek tutarız, Budala Sultan’ı Mestan Dede’yi hepsini dolaşırız”. (KK1, KK2, KK8, KK10, KK11, KK12) “Önce türbeleri ziyaret ederiz, Abdal Musa’ya gideriz başta, sonra Budala Sultan, sonra Mestan Dede türbesini ziyaret ederiz.³ Daha sonra mezarlık ziyareti olur, sonra yemek yenir. Mezarlıkta Fatıha okuruz” (KK5, KK6, KK9, KK10). Katılımcılar mezarlık ziyaretinin nedenini “ataya saygı”, “büyükleri hatırlamak”, “dedeye, ataya saygı” (KK1, KK7, KK8) biçiminde

³ İsmi anılan bu erenler, zamanında bu dergâha uzun süre hizmet etmiş ve tevazuuyla öne çıkmış kişilerdir. Hatta bu nedenle mezarları dergâhın avlusunda değildir. Budala Sultan’ın mezarı Durdağı diye bilinen dergâhın beş yüz metre yukarısında bulunan dağ tepesinde, Mestan Dede’nin mezarı ise, dergâhın girişi sayılabilecek ve bugün köyün içinde yer alan uzak bir noktada yer almaktadır. Her iki mezar da, bugün bir nevi küçük türbeler olarak gelen tüm ziyaretçilerin mutlaka uğradığı mekânlardır.

aktarmışlardır. Mezar başında Fatiha okuma eylemi ile mezar ziyaretine yüklenen anlamın birlikteliği, aslında semavi dinin girdiği toplumun geleneksel pagan inançlar tarafından dönüştürülerek alımlanması olarak da okunabilir. (Wolf, 2000)

Hıdırellez kutlamalarında türbe ve mezarlıkların ziyaret edilmesi Atalar kültürünün günümüze yansıma şekli olarak yorumlanabilir. Atalar kültürü, ruhani yönü güçlü olarak bilinen kişilerin öldükten sonra geride kalanları koruyacakları eski Türk inancına dayanır. Kutsal kabul edilen türbelerin çoğunda dilek ağacı ya da türbelerin yakınında kutsal olduğuna inanılan ağaçlar bulunmaktadır. (Döğüş, 2015: 88) Tekke Köyü'nde de Abdal Musa türbesinin çıkışında Budala Sultan türbesine giden yol üzerinde dilek ağacı bulunmaktadır. Köylüler bu ağaca ip bağlayarak niyet etmekte, dilekte bulunmaktadır. Aslında Abdal Musa Türbesi, uzun yıllar bir Bektaşî Tekkesi/Dergâhı işlevi gördüğü için dergâhın bahçesinde ve etrafında bir zamanlar dergâha hizmet etmiş erenlerin mezarları da bulunur. Dergâhın kendisi kadar bu hizmetçilere de hürmet gösterilmesi ve bu tür döngüsel ritüellerin bir parçası olarak bu hizmetçilerin de ziyaret edilmesi, tevazuuyla kolektif iradeye teslim olmanın da bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Yine bu, kadınlar açısından kendi varlıklarının bu tür döngüsel ritüeller içinde nasıl anlam bulduğunu anlamak ve bu araştırma açısından kadınların Hıdırellez deneyiminin neden önemli olduğunu göstermek yönünden bir kez daha vurgulanması gereken konudur.

Hıdırellez'in Anadolu'nun hemen her kentinde görülebilen "Hıdırlık" mevkiinde kutlanmasının kökenleri kültürel dayanır. Bu alanların yeşil ve ağaçlık olması, ağaç kültürüyle; su kaynağına yakın olması su kültürüyle; evliya türbelerinin yer aldığı alanlarda yer alması ise atalar kültürüyle açıklanabilir. (Aktürk 2014: 25; Çay 1990: 20) Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Gömbe yaylasında, Akdağ eteklerinde bulunan Uçarsu⁴ da Tekke Köyü sakinleri tarafından kutsal kabul edilmektedir. Bu nedenle törenlerde Uçarsu'yu ziyaret etmek, orada da kurban kesmek yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkar. İbadette arındırıcı işlevi olan aynı zamanda bolluk bereket getireceğine inanılan suyun kaynağına yakın olmak (Örnek, 1988: 104) Hıdırellez kutlamalarında ve diğer kutlamalarda önemlidir. Bu anlamda Bahar ayının ekim-dikim ve doğanın canlanma döneminde kutlanan Hıdırellez ile yaşamın kaynağı olarak

⁴ "Uçarsu", aslında Farsçadan geçen "Şelale" kelimesinin Öztürkçe halidir. Yıllar içinde bu özgün adlandırma unutulup Farsçadan geçen şelale yaygın olarak kullanılır haline gelmiştir.

görülen suyun ritüelistik yönden ortaya çıkan simbiyotik birlikteliği, bu döngüsel ritüelin pagan köklerinin ne kadar güçlü olduğunu bir kez daha görmemizi sağlar.

Tekke köyündeki Hıdırellez kutlamalarının genel çerçevesi Abdal Musa türbesinde bir araya gelinerek ritüel yemeğinin paylaşılması, dua ve cem ayini olarak tanımlanabilir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde kadınların, kuşaklararası farklılıklar da gözetilerek, Hıdırellez deneyimlerine odaklanılmaktadır. Tekke köyünde kadınlar ritüel yemeklerinin hazırlanmasında, pişirilmesinde, dağıtılmasında görünür oldukları gibi Hıdırellez kutlamaları sırasındaki cem törenlerine de katılım sağlamaktadırlar.

Gündelik Hayat Rutinini Bozan Bir Ritüel Olarak Hıdırellez'e Dair Kadınların Özgün Deneyimleri

Tekke Köyü'nde yaşayan kadınların gündelik hayatı ücretsiz ev işçiliği ve tarımda ücretsiz aile işçiliğine dayanmaktadır. Kadınlar haneleri dışındaki tarım arazilerinde günlük yevmiye karşılığı işçi olarak da çalışmaktadırlar. Katılımcılardan evli olanlar, ağırlıkla mülk ya da toprak sahibi değildir. Kısmen mülke sahip dahi olsa, mülkün tasarrufu genellikle eşe aittir. Bu anlamda mülkiyet ilişkileri üzerinden yoğun bir ataerkinin hâkim olduğu söylenebilir. Aynı ataerkil durum, kültürel, ahlaki ve psikolojik alanda da geçerlidir. Eşini kaybeden ve bu nedenle eşinden kalan mülke ya da toprağa sahip kadınlarsa, geçimliliğini kısmen ya eşinden kalan ya da eşinin ölümünden sonra hak ettiği cüzi emekli aylıklarıyla ve tarımsal üretimden elde ettiği gelirle sağlamaktadır. Köy ortamında mutfak ihtiyaçları ağırlıklı olarak kişilerin kendi ürettiği gıdalarla karşılandığı, bunun dışında kalan temel ihtiyaçlar da asgari düzeyde olduğu için, geçim sıkıntısı çok fazla hissedilmemektedir. Köyde yerleşik olan neredeyse bütün ailelerin oturduğu evler kendilerine aittir ve kira giderleri yoktur. Hane gelirlerinin büyük bir kısmı, tarımsal üretim için ihtiyaç duyulan girdi maliyetlerine ayrılmaktadır. Köyde yaşayan yaşı nispeten genç olan kadınların, yıl içindeki en önemli ve varlığını göstereceği alanlar çoğunlukla düğünlerdir. Düğünlerde yaşı nispeten genç kadınlar, eğer evlenen çiftler yakınlarıysa mutlaka pahalı bir elbise almakta/aldırmakta, düğüne giderken ağır makyajlar yapmakta, mutlaka kuaföre gidip saçlarını yaptırmaktadır. Köyde düğün, bir anlamda kadınların belki de en özgür olabildikleri istisnai ritüeller olarak karşımıza çıkar. Ne var ki, daha önce de altını çizdiğimiz gibi bu istisnai anın da kadınlar açısından sınırları vardır.

Gündelik hayatı tekrar eden, sıradanlık içindeki döngüler olarak ele aldığımızda (Lefebvre, 2007: 23-30) tarımsal üretim faaliyetlerinin en önemli geçim kaynağı olduğu Tekke köyünde gündelik hayatın bu faaliyetler etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda tarımsal üretime ekim, dikim, çapa, toplama, tarla-bahçe temizliği gibi faaliyetlerle yoğun bir şekilde katılan kadınların en önemli karşılaşma alanlarından birisi de bağ-bahçe ve tarladır. Araştırmacının katıldığı birkaç tarımsal üretim faaliyeti sırasında kadınlar arasında geçen sohbetlerin ağırlıklı birbirini eğlendirme, şakalaşma odaklı olması, bir anlamda bu üretim sürecinde kadınların kendilerini özgür hissettiklerini gösterir. Köydeki gündelik hayatın tekdüzeliği, üretim sürecinde bir anlamda kadınların kendileri gibi olabilmeleri nedeniyle kırılmaktadır. Bu anlamda bağ-bahçe, tarla ortamı, deyim yerindeyse paradoksal olarak ev ortamının yarattığı ağır sorumluluğun nispeten kadınların üzerinden kalktığı ve bir anlamda nefes aldırıldığı ortam olarak da değerlendirilebilir. Bu yönden baktığımızda köy ortamındaki endüstriyel olmayan, küçük üretime dayalı tarımsal faaliyetlere yevmiyeli işçi olarak dahi katılmak, kadınların emeğine yabancılaşmasına yol açmamakta, aksine kendilerini bir anlamda özgür hissettikleri bir ortam yaratmaktadır.

Köyde gündelik hayatın döngüsü, kadınlar ve erkekler için farklı niteliklere sahiptir. Kadınlar temizlik, yemek pişirme, çamaşır gibi ev işlerinden; hane içindeki çocuk, hasta, engelli ya da yaşlı bakımından ve haneye ait arazilerde tarım işçisi olarak çalışmaktan sorumludur. Köydeki kadınların tüm bu alanlardaki emeği, ücretsiz ya da görünmez emektir. Görünmez emek ya da bir diğer adıyla ev emeği, türün biyolojik olarak yeniden üretimini, emek gücünün yeniden üretimini, çocukların bakımını, çalışma yaşamında hane halkının, beslenme, temizlik ve hane düzeninin sağlanması ve korunması olmak üzere yeniden üretimini, evin bakımını, hasta ve yaşlı bakımını kapsar (Saygılıgil ve Sağlam, 2016: 55). Erkekler ise mülkiyeti kendilerine ya da babalarına ait olan arazide tarım işçisi olarak; kendilerine ait arazileri yoksa ücretli işçi olarak çalışmaktadır. Dolayısıyla Tekke köyündeki kadınların gündelik hayatı, dışına çıkmalarının güç olduğu sıkı örüntülerden oluşmaktadır. Ritüeller kadınlara bu sıkı örüntülere sahip gündelik hayat döngüsünün dışına çıkma olanağı verir.⁵ “Hıdırellez’de dört bir yandan misafirler gelir. Biz de güzel

⁵ Yukarıda da bahsedildiği gibi, köyde kadınlar için düğünler önemli bir sosyalleşme aracıdır. Köyde düğünler çoğunlukla yaz aylarında yapılmaktadır. Köylüler bu düğünler için, evlenen kişiler ile

giyinip türbeye gideriz. Fotoğraf çekimi olur. İşten güçten görüşmeye fırsat bulamadığımız kadınlarla bir araya geliriz, sohbet ederiz, dertleşiriz”(KK2, KK4, KK8, KK10). “Hıdırellez olmasa bu törenler olmasa nerede bir araya geleceğiz? Başka bir yere gittiğimiz yok ki. İşten fırsat yok bize”. (KK3, KK7, KK9) Bu tür ritüeller kuşkusuz erkekler açısından da bir rutinin kırılmasına, yeknesak devam eden hayatlara bir değişiklik katılmasına yol açar. Ancak erkekler, bu tür ritüeller dışında da gündelik hayatın yeknesaklığını kıracak istisnai etkinliklerle kamusal alanda varlık gösterebildikleri için, bu tür ritüeller bu bakımdan erkekler açısından hayati önemde görülmeyebilir.

Kadınların geçmiş Hıdırellez anlatıları ile bugünkü kutlamalara dair anlatıları ve duyguları birbirinden farklıdır. “Geçmişte Hıdırellez’i nasıl kutlardınız?” sorusuna verilen yanıtlar Hıdırellez’in eğlence, şenlik ve oyun içerdiği yönündedir. “Benim çocukluğumda herkes türbede top oynar, ip atlardı. Macuna benzer böyle çubuğa sarılan şeker, ton ton derdik biz, satan amcalar vardı. Farklı, heyecanlıydı o zaman, salıncak kurardık, kız erkek beraber oynar, çok eğlenirdik, kalmadı şimdi” (KK2, KK4, KK8, KK9) Elbette Hıdırellez’in eğlence vurgusunun azalarak inanç ve ibadet vurgusunun artması yönündeki bu değişim gündelik hayatın ve toplumsal değişimin niteliklerinden bağımsız değildir.⁶ Katılımcıların vurgusu da toplumsal değişimin Hıdırellez kutlamalarına olan yansımasıdır. “Salıncak kuruluyordu, çınar ağacının olduğu yere. Bütün çocuklar, gençler toplanırdı, ne şenliklerimiz vardı, insanlar kardeş gibiydi. Şimdi ağaç da kurudu hiçbir şey kalmadı, herkes her şeyden korkuyor”. (KK10)

Özellikle Hıdırellez, Güz/Şükür ziyareti, Nevruz, Abdal Musa Anma etkinlikleri gibi geçmişten gelen ya da sonradan yaratılmış döngüsel ritüellerin Tekke Köyü sakinlerinin hayatında önemli bir yeri vardır. Bu ritüeller, hem gündelik hayatın rutininin dışına çıkmak, hem de topluluk etosunu sıkılaştırarak sürdürmek açısından

akrabalık derecelerine göre, aylar öncesinden hazırlık yapmaya başlamaktadır ve düğünler üç gün sürmektedir. Kadınlar düğünlerde birlikte yemek pişirerek ve diğer hazırlıklara katılarak birbirlerine destek olmaktadır. Düğün için özel kıyafetler alan ve hazırlık yapan kadınlar için en önemli sosyalleşme, bir araya gelme, gündelik hayat döngüsünün dışına çıkma faaliyetlerinden birisinin de bu düğün törenleri olduğunu söylemek mümkündür.

⁶ Var olan politik iklim, kimlikler siyaseti, inanç siyaseti kolektif kimliğin yeniden inşasında belirleyici unsurlardır. Hegemonya ve iktidar ilişkileri bir grubun kendi kimliğine, inancına daha sıkı tutunma çabasında belirleyici olabilir. Köydeki Hıdırellez kutlamalarının günümüzde inanç ekseninde yoğunlaşması tüm bu faktörler ile birlikte okunmalıdır. Ancak bu tartışma, başka bir araştırmanın konusudur.

önemli işlevler üstlenir. Ne var ki, anlaşıldığı ve kadınlar tarafından anlatıldığı gibi, bu süre içinde bu tür yarı inanç, yarı kültür odaklı bu ritüeller aynı zamanda da bir mekâna sıkı sıkıya bağlıdır. Bu mekân da köyün eski tarihleri içinde adı dergâh olan, sonradan türbeye dönüşen Abdal Musa türbesi ve etrafıdır. Tekke Köyü esasında adını türbede naaşı bulunan Anadolu Erenlerinden birisi olan Abdal Musa'nın kurduğu Bektaşî Tekkesinden alır.

Gerek kadınlarla yapılan görüşmelerden, gerek her ziyarette köy sakinleriyle edilen sohbetlerden, gerekse köyün tarihine ilişkin yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler bu tekkenin önce II. Mahmut zamanında Vaka-ı Hayriye olarak anılan Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması sırasında daha sonra Cumhuriyet döneminde Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra ağır bir darbe alarak geçmişteki etkisini yitirdiğini göstermektedir (Berkes, 2012: 158-163). Köylünün nispeten yaşı ileri olan sakinlerinin köyde düzenledikleri cemleri bir zamanlar gizli gizli yaptıklarına dair tanıklıkları, iki dönemde alınan darbenin izlerine dair ipuçları vermektedir. Ne var ki, Abdal Musa türbesi, köy halkının Alevi-Bektaşî kimliğinin canlı kalmasında hem dini hem de kültürel ritüellerin geçmişten günümüze taşınmasında önemli bir merkez olmayı sürdürerek, ritüellerin mekânla ilişkisinin gücüne dair önemli fikirler vermektedir bize.

Bu tür ritüellerin böylesi tarihi ve kimliğin oluşmasında etkili bir işlev üstlenen mekânla bağlı olmasının belki de en önemli nedeni, topluluk ruhunun kaybolmasını engelleme işlevinden kaynaklanmaktadır. Hıdırellez'in bu mekânla mündemiç devam etmesi, hem kimliğin, hem inancın ve hem de bütün bunların oluşturduğu topluluk etosunun da mekânla ilişkisinin gücünü göstermektedir. Bu tür kırsal inanç sistemlerinin ve buna bağlı ritüellerin kentlerde yeterince tutunamamasının ve asıl işlevini yerine getirememesinin belki de en önemli nedeni, özellikle de kentleşme sürecini geç tamamlamış ve bu nedenle mekânın sürekli değişip dönüştüğü kentlerin bu ritüelleri sürdürmek isteyen topluluklara sabit ve güvenli bir teritoryal alan sunamamasından kaynaklanmaktadır. Kentlerde Hıdırellez ve benzeri pastoral ritüeller, tam da bu nedenle topluluk etosunu güçlendirecek kitlesel katılımlı bir etkinlik olarak değil de, kentin ve kent yaşamının ritmine uygun olarak bireysel şekilde kutlanmaktadır. Bu kutlamanın içinde de genellikle yine pagan kültürden devralınmış dilek dileme ritüeli önemli bir yer tutmaktadır.

Görüşülen yaşı nispeten ileri olan kadınların “geçmiş” diye bahsettikleri tarihlerse, yaklaşık 80’li yılların öncesine denk gelmektedir. Bu yıllarda ritüeller, kimlik siyasetinden nispeten azade ve neredeyse saf-otantik bir inanca dayanmaktadır. Kadınların “salıncak kurardık, ip atlardık, birdirbir oynardık” diyerek anlattıkları deneyimlerse, hem o dönemin “moda” faaliyetleri hem de bugün ileri yaşta olan kadınların gençlik eğlenceleridir. Tekke Köyü geçmişte, bugüne kıyasla daha içe kapalı ve daha güçlü ataerkil örüntülere sahip olduğundan, geçmişteki bu Hıdırellez eğlenceleri kadınlar açısından çok daha kıymet verilerek anımsanmaktadır. Bu ilk bakışta tezat gibi görünen açıklamadaki paradoksu anlamak zor görünebilir. Yaşları ileri olan kadınların bugünden daha çok geçmişi hem övgüyle hem de netlikle anımsıyor olmalarının tek nedeni nostaljik bir arzudan kaynaklanmamaktadır. Geçmişin o otantik ve içe kapalı Tekke Köyü, kadınlar açısından bir yandan daha ataerkilken, diğer yandan gündelik hayatın rutinini bozan ritüeller kelimenin tam anlamıyla daha sahicidir. Bu sahicilik, aynı zamanda ritüele yüklenen anlamla birlikte kadınların kendilerini ancak bu tür gündelik hayatın döngüsünü kıran ritüellerde gerçek varlıklarını hissedebilmelerindeki gerçek anlamı karşımıza çıkarır. Bu nesiller arası deneyim farkından kaynaklanan Hıdırellez algısının günümüzdeki anlamının kırılması, gençlerin bu anlamın yerine başka seküler ritüeller koymasıyla telafi ediliyor görünmektedir. Bu seküler ritüellerden en önemlisi de düğünlerdir (buna sünnet düğünleri de dâhildir). Düğünlere genç nesil kadınların yüklediği aşırı anlamı, Hıdırellez gibi daha geleneksel ritüellerdeki anlam kırılmasının telafisi olarak okumak mümkündür. Genç kadınlar, geçmişten günümüze nispeten daha “muhafazakârlaşarak” gelen Hıdırellez’de kıramadığı gündelik hayat rutininin sınırlarını nispeten düğünlerde zorlayarak bir anlamda irade koymaktadır.

Yanı sıra 1980 öncesi dönem, Abdal Musa türbesinin, nispeten içe kapalı olduğu, henüz her yıl düzenlenen Abdal Musa Anma Etkinliklerinin başlayarak Türkiye ve dünyadan diğer Alevi-Bektaşî topluluklarıyla karşılaşmadığı yıllardır. Bu anma etkinlikleriyle birlikte hem köy halkının diğer Alevi-Bektaşî topluluklarıyla karşılaşmasından kaynaklanan “kimliklenme” süreci hem de mekânın bu anma etkinliğinin kalabalığını yüklenerek şekilde değişime uğrama süreci başlamıştır. Her iki değişim, ritüele yüklenen anlamın nesiller içinde farklılaşmasına yol açmıştır. Farklı kuşaklar arasındaki Hıdırellez ritüeline yüklenen anlamın farklılığında biraz da bu değişim ve dönüşümün izlerini görmek mümkündür.

Dolayısıyla günümüzde Tekke Köyü'nde Abdal Musa türbesi etrafındaki Hıdırellez kutlamalarında bir yandan sahicilik kaybı yaşanırken diğer yandan eğlence unsurunun azalarak ibadet pratiklerinin ön plana çıktığı gözlenmektedir. Kadınlar geçmişteki Hıdırellez kutlamalarını nostaljik bir özlemle dile getiriyor olsalar da ibadet pratiklerine doğru evirilen kutlamalarda da bir araya gelerek o pratikler içinde var olmaya devam etmektedirler. Ne var ki kadınların günümüzde deneyimledikleri Hıdırellez kutlamaları ile geçmişten, anılarından devşirerek aktardıkları deneyimler arasındaki farkın yarattığı memnuniyetsizlik açıkça dile getirilmemiş olsa da sorular ne kadar çeşitlendirilerek katılımcılara sorulsa da doyurucu yanıtlar alınamamasından yola çıkılarak kadınların memnuniyetsizliğinden söz etmek mümkündür. Çünkü günümüzde Hıdırellez geçmişin o karnavalesk deneyimlerine göre daha sönük resmedilmektedir. Günümüzde Hıdırellez'in anlamı, neredeyse tümüyle "kurban, dua ve yemek" eksenine hapsedilmiş olarak anlatılmaktadır.

Bugün belki kadınlar geçmişe göre daha özgür olabilir, ancak Hıdırellez'in neredeyse tümüyle ibadet odaklı bir ritüel haline dönüşmesine dair hoşnutsuzluğu, geçmişten aktarılan o eğlenceler dile gelirken gülen yüzler ele vermektedir. Elbette bugünün koşulları bambaşka, eğlence anlayışları geçmişten çok farklı. Ancak Hıdırellez'in bugün ibadet odaklı hale gelmesinin, ülke genelindeki kültür, sanat, düşünce ve inanç ikliminin yarattığı çoraklaşmayla da bağlantısı vardır. Bu çoraklaşma, hem Alevi-Bektaşî toplumunu hem de bu toplum içindeki kadınların gündelik hayatın içindeki istisnai ritüel anlarını deneyimlemesine etkisini iki yönüyle değerlendirebiliriz: Birincisi, kimlik siyasetinin, kendi kimliğine sığınma ve bu kimlik üzerinden kendini var etme kaygısının yarattığı, bilindik otantik ve heretik ritüellerin bir cenderenin içine hapsedilmesi konusu. Hıdırellez, 1980'lerden öncesinde özellikle Anadolu coğrafyasındaki her toplulukta farklı farklı anlamlar ve ritüelistik faaliyetlerle kutlanırken ve büyük ölçüde karnavalesk bir anlam taşıırken, günümüzde büyük ölçüde sadece inanç odağına sıkıştırılmış durumdadır. Çünkü 2000'lerden itibaren iyice konsolide olan Siyasal İslam'ın popülist söylemi, 1980 sonrası dönemde küreselleşmeden ve ekonominin "neo-liberal" yapılanmasından kazançlı çıkanlar ile kaybedenleri ortak bir kimlik siyaseti etrafında başarıyla birleştirebilmiştir. (Gülalp, 2003: 53) Bu süreçte Alevi-Bektaşî toplumu sanki bu konsolidasyonun dışında kalmış gibi görünmekle birlikte, tersinden birleştirme operasyonunun içine girmek zorunda kalmıştır.

Bugün Siyasal İslam'ın kimlik siyasetine dayalı popülist söylemi, aslında en azından kendi açısından bir şeyi başarmış görünmektedir: Toplumun bütün farklı-heretik-marjinal-ayrık kesimlerini kendi saflarına çekememiş olsa bile, onları kendi hücrelerine hapsetmek. Bu açıdan baktığımızda, Tekke Köyü örneğinde ele alınan kadınların Hıdırellez deneyimi dahi göstermektedir ki, Siyasal İslam'ın dine dayalı popülist söylemi, Anadolu'nun heretik ritüellerinin rengini soldurmuş ve Sünni bir perspektiften ibadet sınırının içine hapsetmiştir. Bugün köyde bütün döngüsel ritüellerin başlangıcında öncelikle köy imamının dua okuması bile bu saptamayı güçlendiren bir gösterge olarak okunabilir. Elbette kadınlar görünürde bugün daha özgür olsalar da bu tür ritüellerin inanç sınırlarının içine hapsedilmesinden dolayı, o ritüellerin deneyimlenmesi sırasında o eğlenceli anların yarattığı coşkudan uzak haldedirler. Bu coşku eksikliğini telafi etmek için ise, daha seküler bir faaliyet alanı olarak görülen düğünlerde olabildiğince tüketim odaklı ve frapan bir benlik sunumu devreye sokulmaktadır.

Sonuç

Özellikle kırsal toplumlara bir arada tutan ve kolektif belleğin, kuşaklar arasındaki aktarımında önemli rol oynayan, toplumların doğayla uyum içinde yaşamaya devam etmesini sağlayan ritüellerin modern toplum içindeki önemi giderek azalmakla birlikte daha anlaşılır hale gelmektedir. Kapitalizmin ve onun özgün bir versiyonu olarak karşımıza çıkan neo-liberalizm, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ahlaki, hukuki, normatif tüm değerleri anlamsızlaştırırken, geçmişten günümüze doğru bir şekilde akıp gelen ritüellerin de anlam değiştirmesine yol açmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin de ivmelenmesini arttırdığı toplumsal değişim, bu ritüelleri toplumsal yaşamda daha önemli hale getirmektedir. Mekânı vasat ve özgünlükten yoksun hale getiren kapitalizm ve neo-liberalizmin yarattığı düzleştirmeden siyaset de payına düşeni almaktadır. Günümüzün her anlamdaki güvensiz ve güvencesiz toplumsal ortamında bir anlam arayışı içinde olan bireyi, geçmişin izleri silinmeye çalışılan ritüellerinin yerine yeniçağ ritüellerini koyarak kendi yolunu bulmaya çalışmaktadır. Ne var ki, bu güvencesiz ortamda hem yeni akım ritüellerin yarattığı hem de geçmişin geleneklerinden devralınan kimlikler toplumun varlığının selameti için yıkıcı silahlara dönüşebilmektedir. Elbette günümüzün otoriter liderleri açısından bu silahlar, varlıklarını sürdürmek için bulunmaz birer nimettir.

Bu araştırmada pek çok gündelik hayat pratiği, tüketim kalıpları, ev eşyası seçimleri, boş zaman faaliyetleri ve diğer başka etkinlik ve deneyimler açısından bir kent replikası haline de gelmiş olan bir köyde geleneğin ve inancın başat unsurlarından birisi olan Hıdırellez ritüelinin deneyimlenmesi üzerinden kadın kamusalığı tartışılmaya çalışılmıştır. Kapitalizmin düzleştirici etkisi nedeniyle kuşkusuz sadece bu köy bir kent replikası haline gelmemiştir. Anadolu coğrafyasında nereye gitseniz, kentsel dönüşüm adı altında aynılaşıma, özgünlük kaybı ve mekânsal tektipleştirme ile karşılaşsınız. Türkiye'nin en özgün mimariye sahip kentine dahi gittiğiniz zaman karşınıza çıkan ilk manzara, tek tip kentsel dönüşüm apartmanları ve siteleridir. Özellikle AKP iktidarının hâkim olduğu son 20 yıldır, ülkenin bütün coğrafyasına sirayet etmiş bu tektipleşmenin inşaat ekonomisiyle de yakından ilgisi vardır. Bu inşaata dayalı ekonomi mantığı, bir yandan köy-kent, merkez-taşra gibi ayrımları teritoryal düzeyde anlamsız hale getirirken, yaşam tarzlarına, tüketim kalıplarına da sirayet etmiştir. Bu anlamda baktığımız zaman artık tüketim kalıpları açısından köylünün kentliden pek bir farkı kalmamıştır. Köylü de bağlı bulunduğu kentin göbeğindeki devasa alışveriş merkezinin içindeki zincir mağazalardan alışveriş yapmakta ve üstelik bunu bir prestij unsuru olarak çevresine satmaktadır. Köy evlerine gittiğiniz zaman, artık neredeyse köye ait olan sedire ve hiç değilse erzak depolamak için kullanılabilecek tel dolaba rastlamazsınız. Köylünün mutfağında da en az bir derin dondurucu buzdolabı, bulaşık makinesi ve mutfak robotu görürsünüz. Bütün bu elektrikli ev eşyaları elbette bir ihtiyaca karşılık gelmektedir ve köylü tarafından kullanılması doğaldır. Ne var ki, bütün bu kullanılan aletlerin ve tüketim nesnelерinin kullanım değerinin ötesinde bir anlamı vardır köylünün ve özellikle köy kadınının nazarında. İşte bu simgesel değer, bize köy hayatının geçmişe göre bir özgünlüğünün kalmadığını gösteren en önemli göstergelerden birisi olarak karşımıza çıkar.

Bütün bunların yanı sıra mekândaki, tüketim kalıplarındaki ve zihin dünyasındaki bu düzleşme ve yeknesaklığın kuşkusuz gündelik hayatın rutinini de etkilediği rahatlıkla görülür. Artık köy insanı, en rahat ve kolay üretebildiği gıda maddelerini bile üretmez olmuş, kasabalarına açılan alışveriş merkezlerinden alışveriş yapmak hevesindedirler. Misal, artık pek çok aile peynirini üretecek kadar dahi inek beslemeyi, yumurtasını sağlayacak kadar dahi tavuk barındırmayı bırakmış durumdadır. Kuşkusuz bu tercihin mutlaka bir ekonomi politik açıklaması da vardır.

Ancak bu açıklamadan bağımsız olarak sadece bu tercih, kırsalın gündelik hayat deneyimindeki sahiciliğinin, otantikliğinin yerini bir sıradanlığa ve yeknesaklığa bıraktığını bize rahatlıkla göstermektedir.

Geçmişten günümüze Hıdırellez deneyimlerini aktaran köy kadınlarının, gündelik hayat pratikleri ve diğer ritüellere yükledikleri anlamlar, kadınların gündelik hayatındaki özgürleşme pratiğine dair ipuçları vermiştir. Her ne kadar kadın sakinleriyle görüşme yaptığımız Tekke Köyü, geçmişte daha kapalı bir toplum olsa da kadınların geçmiş Hıdırellez deneyimleri, günümüze göre onlara daha özgür bir deneyim alanı sunmaktadır. Günümüzün özgür ortamına rağmen, karşılaşılan hem mekânsal hem de zihinsel düzeydeki kapitalist aynılaştırma, Hıdırellez ve benzeri kırsal ritüellerin coşkusu ve anlamını büyük ölçüde azaltmıştır.

Bir Alevi-Bektaşî köyü olan Tekke Köyü halkı geçmişte belki baskıdan dolayı gizli-saklı ibadet ve ritüellerini yerine getiriyordu, daha içe kapalıydı. Ancak günümüzün nispeten özgürlük getiren ortamı ve dışa açılma, bir yandan ufku açmış olsa da ülke genelindeki siyasal ve inançsal iklim, geçmişte Hıdırellez'e yüklenen zengin anlamın sınırlarını daraltmıştır. Geçmişte Hıdırellez sadece ibadet ve inanç unsuru olmanın ötesinde bir anlama sahipken bugün kadınların da aktardığı gibi "kurban, dua, yemek" eksenine yerleşmiştir. Geçmişte Hıdırellez'in insanın doğayla uyumunu anlamak ve gelecek nesillere anlatmak açısından büyük bir önemi varken, bugün doğanın uyanışına dair işaretleri okuma girişiminde bulunmak belki de kimsenin aklına gelmemektedir. Türbenin etrafındaki dönüşüm de buna dair farkındalığın ne kadar azaldığını çok iyi göstermektedir. Dergâh ve en azından dergâhın içindeki türbe ile neredeyse yaşıt olan dergâh girişindeki asırlık çınar ağacının kurumması dahi, buradaki insanların doğayla bozulan ilişkisine dair bir kaygıyı dillendirmelerine yol açmamaktadır. Dile gelen endişeler ise genellikle gelip geçici ve çözüme katkı sunmaktan uzaktır. Kadınların bu çınar ağacının tümüyle kurummasıyla ilgili olarak dile getirdikleri tek şey, bir zamanlar o çınar ağacının dallarına asılan salıncaklarda sallanıyor olduklarına dair anıları olmuştur. Bu nostaljik anılar, bir yandan doğayla bozulan modern kır insanının farkındalığına dair işaret fişeği gibi okunabilir. Ancak bunun devamı için anlık bir aydınlanma sağlayan işaret fişeklerinden öte bir farkındalığa ihtiyaç vardır.

Aslında bu çalışma sadece kadınlara odaklanmak yerine daha geniş bir örnekleme ve kır insanının doğayla bozulan ilişkisinin Hıdırellez üzerinden anlamlandırılması şeklinde de ele alınabilirdi. Ne var ki, çalışmaya başlarken alınacak yanıtları bütünüyle öngörmek ve köyün genel sorunlarıyla verilen bu yanıtlar arasındaki ayrık karakteri tahmin etmek mümkün olamazdı. Ancak bu araştırma, Tekke Köyü örneğinde, kırsal döngüsel ritüellere kır insanının yüklediği anlam ile yine kır insanının doğayla bozulan uyumlu ilişkisinin sonuçlarına odaklanabilecek bir çalışmanın da ne kadar önemli olacağını göstermiştir. Dolayısıyla araştırma belki de bu perspektiften ele alınacak başka çalışmalara ilham kaynağı olacaktır.

Kaynak Kişiler⁷

K.K.1- Yaş: 74, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Ev hanımı.

K.K.2- Yaş: 33, eğitim: Ortaokul mezunu, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

K.K.3- Yaş: 74, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Emekli, çiftçi.

K.K.4- Yaş: 43, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

K.K.5- Yaş: 71, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Ev hanımı.

K.K.6- Yaş: 58, eğitim: Ortaokul mezunu, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

K.K.7- Yaş: 71, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Ev hanımı.

K.K.8- Yaş: 79, eğitim: İlkokul terk, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

K.K.9- Yaş: 63, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

K.K.10- Yaş: 83, eğitim: İlkokul mezunu, meslek: Emekli, ev hanımı.

K.K.11- Yaş: 31, eğitim: Lise mezunu, meslek: Kuaför.

K.K.12- Yaş: 41, eğitim: Ortaokul mezunu, meslek: Çiftçi, ev hanımı.

Kaynakça

Ahmet Yaşar, Ocak (1991). "XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan Dini Etkileşimler ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü." *Bellekten*, 55(214) :661-674.

Aksüt, Ali. (2003). *Önce Türkmen Sonra Tahtacı*. İstanbul: Kayhan Matbaası.

⁷ Kaynak kişilerin meslekleri kendilerini tanımladıkları biçimde ifade edilmiştir. Emekli olan kadınlar ve çiftçilik yapan kadınlar, ev işleriyle uğraşmaya devam ettikleri için kendilerini ev hanımı olarak da tanımlamışlardır.

- Aktürk, Sema. (2014). *Türkiye'de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Çev. Ahmet Kuyaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Connerton, Paul (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. Çev. Alaeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çay, Abdülhaluk Mehmet (1990). *Hıdırellez Kültür-Bahar Bayramı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Din İşleri Yüksek Kurulu (2017). "Teravih Namazının Hükmü ve Mahiyeti Nedir?" <https://kurul.diyinet.gov.tr/Cevap-Ara/316/teravih-namazinin-hukmu-ve-mahiyeti-nedir> Erişim tarihi: 09.12.2024.
- Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları.
- Evgin, Abdülkadir (2007). *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Gülalp, Haldun (2003). *Kimlikler Siyaseti Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hasluck, Frederick William (2012). *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I*. Çev. Timuçin Binder. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lefebvre, Henri (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mark Soileau (2012). "Spreading the Sofra: Sharing and Partaking in the Bektashi Ritual Meal." *History of Religions*, 52(1): 1-30.
- Mehmet Öcal, Oğuz (2020). "Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar." *Millî Folklor*, 125: 35-45.
- Mustafa, Arslan (2013). "Modern Mekânda Kutsal Deneyimi Kernek'te Yeniden Üretilen Kutsal, Mit ve Ritüel." *Birey ve Toplum*, 3 (6): 7-36.

Ocak, Ahmet Yaşar (2012). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Oğuz, Burhan (1997). *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*. İstanbul: Simurg.

Örnek, Sedat Veyis (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Saygılıgil, Feryal ve Güliz Sağlam (2016). "Kadınların Görünmeyen Emeği." *Kadın Odaklı*. Kağıtçıbaşı, Şimşak, vd. (der.) içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 55-81.

Selahattin, Döğüş (2015). "Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü ve Hıdırellez Geleneği." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74: 77-100.

Wolf, Eric Robert (2000). *Köylüler*. Çev. Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi.